

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXV, NR SPECJALNY

Copyright© 2025 by the Author

Opublikowano w wolnym dostępie (Open Access) na licencji CC BY-NC-ND 4.0

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2025-sp-005

Data wpłynięcia: 4.04.2025

Data akceptacji: 31.05.2025

KSZTAŁTOWANIE UMIEJĘTNOŚCI ŻYCIOWYCH DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM W TOKU BADAŃ EKSPERYMENTALNYCH PRZEPROWADZONYCH PRZEZ JOANNĘ AKSMAN W RAMACH INNOWACYJNYCH WARSZTATÓW PLASTYCZNYCH NAUKA – SZTUKA – EDUKACJA

Danuta Skulicz

dr, Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie, Wydział Nauk Społecznych i Filologii

<https://orcid.org/0000-0002-4711-2160>

Streszczenie

Inspiracją do omówienia tematyki kształtowania umiejętności życiowych dzieci jako niezbywalnego komponentu strukturalnego kompetencji społecznych jest monografia Joanny Aksman zatytułowana *Kształtowanie umiejętności życiowych uczniów klas początkowych w toku innowacyjnych warsztatów plastycznych Nauka – Sztuka – Edukacja na przykładzie badań eksperymentalnych*. Autorka prezentuje zagadnienia dotyczące działań w zakresie projektu „Nauka – Sztuka – Edukacja”, a w konsekwencji podjęcia przez jego uczestników twórczej działalności obejmującej projektowanie programów kształtowania umiejętności życiowych dzieci w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej. Omówienie opracowanego i zrealizowanego przez Joannę Aksman projektu badawczego w postaci eksperymentu pedagogicznego stanowi treść recenzji.

Słowa kluczowe: dzieci w młodszej wieku szkolnym, umiejętności życiowe, uzdolnienia plastyczne, inkluzja, eksperyment pedagogiczny, model Nauka – Sztuka – Edukacja

**Formation of life skills of children of younger age
in the course of experimental research conducted by Joanna Aksman
as part of the Science – Art – Education
innovative art workshops
Abstract**

The monograph by Joanna Aksman entitled *Shaping life skills of pupils in the early grades in the course of innovative art workshops Science – Art – Education on the example of experimental research* is an inspiration for discussing the topic of shaping children's life skills as an inalienable structural component of social competence. The author presents issues concerning the activities of the "Science – Art – Education" project and, as a consequence, the creative activities undertaken by its participants involving the design of programmes for shaping the life skills of children in integrated early childhood education. A discussion of the research project developed and implemented by Joanna Aksman in the form of a pedagogical experiment constitutes the content of the review.

Key words: children at an early school age, life skills, artistic talents, inclusion, pedagogical experiment, Science – Art – Education model

Wprowadzenie

Społeczne, cywilizacyjne, przyrodnicze oraz kulturowe uwarunkowania, w jakich żyjemy w XXI wieku, sprawiają, że na plan pierwszy wśród oczekiwanych efektów działań edukacyjnych wysuwane są kompetencje i umiejętności życia codziennego. Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia to dziedziny, które z założenia powinny obejmować, zarówno od strony merytorycznej, jak i funkcjonalnej, wszystkie obszary edukacji na wszystkich poziomach kształcenia i kształtowania człowieka. Najbliższymi środowiskami działań wychowawczych, edukacyjnych i promocyjnych w obszarach zdrowia są rodzina i szkoła. Obszarami tymi są: zdrowie społeczne, fizyczne, umysłowe, psychiczne i duchowe. Obejmują one całe życie, we wszystkich jego aspektach, a zatem rozwój umiejętności i kompetencji człowieka powinien być realizowany w każdym aspekcie edukacji. Szczególnie rozwój i kształtowanie umiejętności życiowych, ujmowanych jako umiejętności fundamentalne w budowaniu zdrowia człowieka w toku wychowania w rodzinie oraz na wszystkich etapach edukacji, powinny mieć miejsce na każdym jej poziomie.

Celem opracowania jest przybliżenie twórczego programu kształtowania umiejętności życiowych dzieci realizowanego w toku zintegrowanego programu nauczania początkowego, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji zadań edukacji plastycznej na przykładzie monografii Joanny Aksman *Kształtowanie umiejętności życiowych uczniów klas początkowych w toku innowacyjnych warsztatów plastycznych Nauka – Sztuka – Edukacja na przykładzie badań*

*eksperymentalnych*¹, która jest przedmiotem podjętych rozważań. Kształtowanie umiejętności życiowych ma swoje źródło w edukacji zdrowotnej. Na poziomie nauczania początkowego edukacja zdrowotna we wszystkich obszarach zdrowia zintegrowana jest zarówno od strony treści kształcenia, jak i realizowania zadań dydaktycznych. Modyfikacja pierwszego systematycznego poziomu edukacji przebiega obecnie głównie w kierunku kształtowania umiejętności i kompetencji już od najmłodszych lat. I w tym kontekście warto zaprezentować unikatową innowacyjną metodę kształtowania umiejętności życiowych dzieci w toku rozwijania ich kreatywności w dziedzinie plastyki.

Założenia teoretyczne i koncepcje metodyczne kształtowania umiejętności życiowych w realizacji modelu Nauka - Sztuka - Edukacja (NSE)

Podstawowym pojęciem zawartym w tytule monografii, definiującym zarówno przedmiot badań, jak i działalność eksperymentalną i metodyczną opisane w monografii, są umiejętności życiowe.

Termin umiejętności życiowe (ang. *life skills*) według definicji WHO oznacza umiejętności (zdolności) umożliwiające człowiekowi pozytywne zachowania przystosowawcze, dzięki którym może skutecznie radzić sobie z zadaniami (wymaganiami) i wyzwaniem codziennego życia. Termin ten odnosi się do umiejętności oraz kompetencji psychospołecznych. Z punktu widzenia promocji zdrowia i pierwotnej profilaktyki wielu zaburzeń WHO wyróżnia dwie grupy umiejętności: umiejętności podstawowe dla codziennego życia oraz umiejętności specyficzne (dotyczące radzenia sobie z zagrożeniami)².

Pod patronatem WHO, UNESCO oraz UNICEF opracowana została lista umiejętności życiowych, a w literaturze z zakresu edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia autorzy zgodnie rozwijają zadania odnoszące się do ich kształtowania. Wyróżnić tu należy publikacje profesor Barbary Woynarowskiej, która od połowy lat 90. XX wieku kształci edukatorów zdrowia, kieruje zespołami rozwijającymi program edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia dla *studentów* specjalności pedagogicznych oraz nauczycielskich, zainicjowała i kierowała ruchem, pod patronatem UNESCO, rozwijania w Polsce szkół promujących zdrowie³.

¹ J. Aksman, *Kształtowanie umiejętności życiowych uczniów klas początkowych w toku innowacyjnych warsztatów plastycznych Nauka – Sztuka – Edukacja. Na przykładzie badań eksperymentalnych*, Wydawnictwo Societas Vistulana, Kraków 2021.

² B. Woynarowska, *Podejście ukierunkowane na rozwijanie umiejętności życiowych i możliwości jego wykorzystania w edukacji zdrowotnej*, [w:] *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania. Materiały z Konferencji Naukowej, Kamień Śląski 25–26 września 2000 r.*, red. B. Woynarowska, M. Kapica, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Edukacji Zdrowotnej, Warszawa 2001, s. 101.

³ *Eadem*, *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Inspiracją do powstania monografii *Kształtowanie umiejętności życiowych...* stał się, zrealizowany w latach 2011–2013, międzynarodowy projekt „Nauka – Sztuka – Edukacja. Innowacyjny model diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie”. Współtwórcą projektu, a zarazem jego koordynatorem, była Joanna Aksman, pod redakcją której powstało opracowanie podsumowujące projekt⁴ oraz publikacje, w tym współredagowane monografie, przewodniki metodyczne oraz podręczniki i artykuły własne, które ukazały się w latach 2014–2019, a w swojej treści bezpośrednio nawiązują do zrealizowanego projektu w aspekcie teoretycznym i metodycznym. Celem tych opracowań była przede wszystkim popularyzacja wypracowanego modelu wśród nauczycieli nauczania początkowego⁵.

Zadania obejmujące upowszechnienie wypracowanego modelu edukacji plastycznej w klasach I–III, zgodnie z zapotrzebowaniem nauczycieli, ale i studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, zrealizowano w toku trzyletnich badań podłużnych przeprowadzonych w 12 szkołach Polski południowej. Zastosowano metodę eksperymentu z grupami kontrolnymi i eksperymentalnymi, przy czym w dwu szkołach w badaniach brała udział tylko jedna grupa eksperymentalna. Celem badań było określenie efektywności powstałego modelu. Badania rozpoczęły się w 2015 r. i zostały zakończone w 2018 r.⁶

Założenia teoretyczne struktury modelu NSE zostały szczegółowo opisane w publikacji *Nauka – Sztuka – Edukacja. Innowacyjny model diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie* z 2013 r. (przypis 3), natomiast w recenzowanej monografii zamieszczono rozszerzoną podbudowę teoretyczną dotyczącą drugiego filaru modelu, jaki powstał podczas trzyletniej realizacji modelu NSE w szkołach – są to opisane w rozdziale II koncepcje działań inkluzyjnych na rzecz integracji społeczności klasowej. Zadania w drugim filarze skoncentrowano zarówno na rozwoju plastycznym dzieci, jak i na kształtowaniu umiejętności życiowych wszystkich dzieci biorących udział w edukacji plastycznej, nie tylko tych o uzdolnieniach specjalnych⁷.

Podstawową wartość omawianej monografii stanowi sformułowany w niej, nowy w literaturze przedmiotu, spójny wewnętrznie model kształtowania umiejętności życiowych dzieci w młodszym wieku szkolnym w toku rozwoju umiejętności i uzdolnień plastycznych, w kontekście budowania zdrowia społeczno-emocjonalnego, umysłowego i psychicznego dzieci. Wiodącym kryterium podjętej eksperymentalnej działalności pedagogicznej było objęcie

⁴ *Nauka – Sztuka – Edukacja. Innowacyjny model diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie*, red. J. Aksman, Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2013.

⁵ Wszystkie opracowania wykorzystane zostały w recenzowanej książce Aksman i zawarte są w jej bibliografii.

⁶ J. Aksman, *op. cit.*, s. 10.

⁷ *Ibidem*, s. 28–34.

edukacją wszystkich dzieci w klasie, również tych o specjalnych potrzebach psychologicznych i pedagogicznych.

Monografia autorstwa Aksman składa się z trzech logicznie ustrukturyzowanych i merytorycznie bogatych części zawierających cztery rozdziały. Znaczącą część pracy stanowi *Reportaż fotograficzny przebiegu eksperymentu*, a w nim rozdział piąty obejmujący weryfikację hipotez. Już we *Wstępie* autorka wprowadza czytelnika w kulisy powstania prezentowanego dzieła, nie tylko nawiązując do międzynarodowego modelu NSE, ale wyjaśniając jego istotę, zasięg oraz znaczenie we wprowadzeniu drugiego filaru. Przywołuje badania pilotażowe, które przeprowadzono w roku szkolnym 2012/13 polegające na wdrożeniu modelu NSE w wybranych 15 szkołach podstawowych (badania trwały pięć miesięcy w semestrze letnim). Wyniki badań pilotażowych, preeksperymentalnych, zawarto w raporcie z badań przywołanych we *Wstępie* monografii⁸.

Treść rozdziału I zawiera omówienie teorii budujących model pracy z dzieckiem zdolnym plastycznie i z całą klasą. Podbudową projektu i struktury modelu jest systemowa i inwestycyjna teoria twórczości Roberta J. Sternberga i Todda Lubarta, tzw. teoria inteligencji efektywnej. Tło przedstawianej teorii stanowią treści bogatej literatury polskich autorów obejmującej zagadnienia rozwoju twórczości plastycznej dziecka, od Stefana Szumana począwszy, po prace współczesnych twórców: Stanisława Popka, *Psychologia twórczości plastycznej*⁹ i Urszuli Szuścik, *Twórcza aktywność dziecka w świetle wybranych koncepcji psychologii i pedagogiki twórczości*¹⁰). Zaprezentowane założenia teoretyczne odnoszące się do rozwoju twórczości plastycznej dziecka prowadzą finalnie do konkluzji, że zajęcia plastyczne (twórcze) oprócz uczniów uzdolnionych plastycznie dotyczą także pozostałej licznej grupy dzieci mniej uzdolnionych w tym zakresie i są dla nich ważne ze względu na kształtowanie takich sfer jak rozwój psychiczny, a więc procesy poznawcze, rozwój emocjonalny, rozwój społeczny, a także ze względu na przybliżanie kultury, kształtowanie ich potrzeb i zainteresowań. I w tym kontekście działalność i twórczość plastyczna dziecka zajmuje znaczące miejsce w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej.

Ważne są zatem „[...] koncepcje metodyczne, jakie zostały wykorzystane w konstrukcji innowacyjnego programu edukacji plastycznej dla dzieci w edukacji wczesnoszkolnej. Jest to nawiązująca do teorii Roberta J. Strenberga

⁸ J. Aksman, J. Pułka, P. Kordek, *Nauka – Sztuka – Edukacja: opracowanie i upowszechnianie Innowacyjnego Modelu diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie. Raport zawierający wnioski i rekomendacje dotyczące dalszego wdrażania i upowszechniania modelu*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013.

⁹ S. Popek, *Psychologia twórczości plastycznej*, Impuls, Kraków 2010.

¹⁰ Zob. U. Szuścik, *Twórcza aktywność dziecka w świetle wybranych koncepcji psychologii i pedagogiki twórczości*, [w:] *Poza paradygmaty. Pedagogika wielostronna. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu*, red. E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta, t. 1, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 552–578.

zadaniowa koncepcja Wojciecha Kojasa oraz koncepcja konstruowania autor-skich programów Janusza Gniteckiego”¹¹.

Metodyka wypracowana została na podbudowie teoretycznej oraz na przeprowadzonych obserwacjach lekcji plastyki w szkołach polskich, ukraińskich, czeskich i słoweńskich. Wykorzystano również wyniki badań diagnostycznych obejmujących profil zdolności, kreatywności, motywacji i umiejętności plastycznych dzieci. Opracowana metodyka zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej bazuje na projekcie integracji metod i treści edukacji w kształtowaniu umiejętności dzieci obejmujących wszystkie sfery rozwoju, a więc umiejętności życiowych. I to właśnie te umiejętności budują i rozwijają każdą sferę rozwoju człowieka, przede wszystkim w zakresie zdrowia społecznego, psychicznego, umysłowego, fizycznego i duchowego. Kształtowanie umiejętności życiowych usytuowano w zasadzie na pierwszym miejscu w realizacji zadań edukacji plastycznej dzieci w młodszym wieku szkolnym, perfekcyjnie opisanych zgodnie z kształceniem w dziedzinie sztuk pięknych – w tej odsłonie twórczości plastycznej. Należy tutaj dobitnie podkreślić, że innowacyjny program plastyki skierowany jest do wszystkich uczniów w klasie.

W zakresie modelu metodycznego autorka monografii zaprezentowała program, plan i schemat innowacyjnych warsztatów plastycznych. W tekście głównym zawarto *Tematy ogólne z programu i propozycje szczegółowych tematów zajęć warsztatowo-plastycznych w klasie I szkoły podstawowej*¹². Szczegółowe propozycje tematów i zadań zamieszczono w *Aneksie 2*. Jest to pierwszy filar modelu NSE.

Z założenia modelu metodycznego wynika, że każde zajęcia z dziedziny plastyki odbywają się w formie warsztatów. Metoda warsztatowa jest specyficzna nie tylko dla zajęć artystycznych, ale również, a właściwie przede wszystkim, dla kształtowania umiejętności życiowych. W drugiej fazie modelu NSE kształtowanie tych umiejętności jest nieodłączną częścią działalności edukacyjnej.

Metodyka kształtowania umiejętności życiowych jest drugim filarem modelu opracowanym i zaprezentowanym przez autorkę w kontekście metodologii zaprojektowanych i przeprowadzonych badań. Aksman przedstawiła zatem znaczenie rozwoju umiejętności w życiu dziecka, omawiając zarówno źródła koncepcji, jak i uzasadnienie teoretyczne w kontekście teorii zdrowia człowieka ze szczególnym wyeksponowaniem teorii salutogenezy Aarona Antonowskiego oraz rozwoju koncepcji umiejętności życiowych w ujęciu Woynarowskiej¹³. Koncepcja edukacji zdrowotnej ukierunkowanej na rozwijanie umiejętności życiowych ma swój początek w latach 80. w USA. Z kolei od lat 90. jest rozwijana w Europie przez WHO w Genewie we współpracy z UNICEF; w Polsce jest obecna od połowy lat 90. Edukacja ta, jak zaznacza Woynarowska, szczególnie potrzebna

¹¹ J. Aksman, *op. cit.*, s. 16.

¹² *Ibidem*, s. 21.

¹³ *Ibidem*, s. 22–27.

jest w okresie dzieciństwa i młodości, bowiem nie tylko umożliwia poznawanie wiedzy, ale przyczynia się do kształtowania postaw i umiejętności ważnych do podejmowania pozytywnych decyzji i działań dla ochrony zdrowia własnego i innych¹⁴. Korzystając z doświadczeń i dobrych praktyk różnych państw UE, Aksman przyjęła jako podstawę budowania drugiego filaru NSE definicję umiejętności życiowych z projektu Life Skills for Europe: „Umiejętności życiowe są częścią składową zdolności do życia i pracy w określonym kontekście społecznym, kulturowym i środowiskowym. Rodzaje umiejętności życiowych pojawiają się jako odpowiedź na potrzeby jednostki w rzeczywistych sytuacjach życiowych”¹⁵. Umiejętności życiowe, za Michaelem Watersem, ujmowane są również jako „moc wewnętrzna” człowieka.

Dlatego też stały się one kluczowym ogniwem w założeniach modelu NSE i skierowane są do najmłodszych odbiorców – dzieci w młodszym wieku szkolnym, czego brak w systematycznie prowadzonych zajęciach dla dzieci we współczesnej szkole, natomiast co spotyka się z coraz szerszym zasięgiem w programach wychowawczo-profilaktycznych oraz w programach dla młodych dorosłych i dorosłych¹⁶.

Należy wspomnieć tu o jednych z pierwszych warsztatów przygotowujących edukatorów zdrowia (w których autorka niniejszej recenzji brała udział) zorganizowanych przez profesor Woynarowską w 1996 r. w Warszawie w Instytucie Matki i Dziecka, obejmujących właśnie kształtowanie umiejętności życiowych. Uczestnicy – pedagodzy, nauczyciele akademicki, lekarze, przedstawiciele administracji szkolnej, zostali wyposażeni w materiały przygotowane pod patronatem UNESCO do realizacji zadań programowych w toku studiów nauczycielskich w zakresie edukacji zdrowotnej. Równocześnie (od 1993 r.) zaczęły powstawać w Polsce szkoły promujące zdrowie. Obecnie jest ich kilkaset w całym kraju, co nie zmienia faktu, że nadal nie ma przemyślanego programu edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. Budujące jest jednak to, że kształcenie w tym zakresie jest od 2002 r. obligatoryjne dla wszystkich studiujących na kierunkach nauczycielskich i pedagogicznych.

Kształtowanie umiejętności życiowych dzieci w młodszym wieku szkolnym jest, szczególnie w kontekście edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia, całkiem oczywiste. Zadania te przedstawiono już wielokrotnie w różnych aspektach rozwoju dzieci i młodzieży, ale również w ujęciu metodyki zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej. Pierwszym z zadań w obszarze działań metodycznych jest skonstruowanie programu warsztatów kształtowania umiejętności życiowych¹⁷.

¹⁴ *Ibidem*, s. 25.

¹⁵ Za: *ibidem*, s. 27.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ D. Skulicz, *Droga do autorskiego programu edukacji zdrowotnej*, [w:] *Zdrowie w edukacji elementarnej. Wprowadzenie do konstruowania programów autorskich*, red. eadem, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, s. 103–133.

Przez kilkanaście lat kształcenia studentów w zakresie zintegrowanej metodyki edukacji wczesnoszkolnej, a także w ramach realizowania programów współczesnych tendencji w edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia powstało kilkanaście takich programów. Koncentrują się one na kształtowaniu umiejętności życiowych dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym. Z przeprowadzonych badań własnych obejmujących programy autorskie nauczycieli rozwijania uzdolnień i zdolności plastycznych dzieci, nie znaleziono w nich odniesień do kształtowania umiejętności życiowych¹⁸. Trudno doszukać się takich odniesień również w publikacjach książkowych z dziedziny zintegrowanej metodyki.

Działania inkluzywne na rzecz integracji społeczności klasowej zmniejszające nierówności społeczne w procesie rozwijania umiejętności życiowych dzieci

Analizując wykonaną przez Aksman pracę projektowo-badawczą, można stwierdzić, że wypracowany program kształtowania umiejętności życiowych oparty na założeniach teoretycznych, zaprojektowanych i przeprowadzonych badaniach, zrealizowany w toku edukacji wczesnoszkolnej w ciągu trzech lat, a następnie zweryfikowany po kilku latach od jego realizacji, jest jedyny w swoim rodzaju. Może i powinien stanowić wzór dla nauczycieli zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej, ponieważ właśnie na tym etapie edukacji umiejętności mogą i powinny być rozwijane w obszarze wszystkich działań edukacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych. Dodatkowo okazję do tworzenia takich programów stwarza nauczycielom obowiązek pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i psychologicznymi.

W monografii i ten aspekt edukacji został przez Aksman uwzględniony w rozdziale II *Model Nauka – Sztuka – Edukacja – działania inkluzywne na rzecz integracji społeczności klasowej*, gdzie przedstawiono rodzaje działań zmniejszających nierówności społeczne w koncepcji Basila Bernsteina i Göra-na Therborna w rozumieniu Zbigniewa Kwiecińskiego¹⁹. Omawiając na podstawie literatury przedmiotu oraz interpretując przywołane teorie stanowiące fundament projektu badawczego, autorka stworzyła program rozwoju plastycznego wszystkich dzieci w danej społeczności klasowej, bowiem te zadania, które integrują działania dzieci w zakresie twórczej pracy plastycznej, dotyczą również kształtowania umiejętności życiowych wszystkich dzieci w danym zespole klasowym. Przywołane teorie nie są jedynym odniesieniem do tworzenia

¹⁸ Eadem, *Autorskie programy kształtowania postaw twórczych oraz rozwijania zdolności i uzdolnień dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym*, „Państwo i Społeczeństwo” 2023, nr 2, s. 79–103.

¹⁹ J. Aksman, *op. cit.*, s. 28–29.

modelu NSE i do zaprojektowanych badań nad jego wpływem na kształtowanie umiejętności. Autorka trafnie omówiła zestaw teorii wykorzystanych do wsparcia dzieci zdolnych oraz teorii wykorzystanych do kształtowania umiejętności życiowych. Przyjęte założenia teoretyczne stanowią wyczerpującą podbudowę do zaprojektowania metodologicznych podstaw kształtowania umiejętności życiowych dzieci w toku badań eksperymentalnych. W podjętych przez Aksman działaniach koncepcyjnych i projektowych należy również w szczególności sposób wyeksponować czynniki determinujące życie społeczne dzieci i młodzieży, które są znaczące dla wszystkich obszarów zdrowia w zasadzie całego społeczeństwa.

Rozwijające się lawinowo potrzeby edukacji zdrowotnej, głównie w kontekście zagrożeń zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży, ale też i osób dorosłych, spowodowały poszukiwanie najlepszych, ale i efektywnych rozwiązań w zakresie edukacji zdrowotnej ze szczególnym uwzględnieniem właśnie umiejętności życiowych²⁰. Tak więc z jednej strony mamy wieloaspektową terapię, w tym zdecydowanie znaczącą arteterapię, ale i profilaktykę bazującą właśnie na rozwijaniu umiejętności życiowych. Koncepcja rozwijania i kształtowania tego rodzaju umiejętności jako fundamentu postaw prozdrowotnych, a szerzej – postaw społecznych, dostrzegana bywa przez nauczycieli i pedagogów w różnych dziedzinach edukacji. Jest ona szczególnie konstruktywna wszędzie tam, gdzie zajęcia edukacyjne realizowane są metodą warsztatową. W tym miejscu nasuwa się jednak pytanie o to, jaki jest realny zakres stosowania metod aktywnych nauczania–uczenia się w toku zorganizowanej powszechnej edukacji, czyli jakie jest miejsce metody warsztatowej w procesie kształcenia ogólnego. Dość oczywista wydaje się odpowiedź na to pytanie w odniesieniu do wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. Metoda warsztatowa należy do podstawowych w metodyce zintegrowanego nauczania początkowego, co związane jest bezpośrednio ze wspieraniem rozwoju m.in. procesów poznawczych dziecka. W odniesieniu do kolejnych etapów edukacji nie jest to już takie oczywiste, ponieważ uczenie się przez działanie, a więc zastosowanie metody warsztatowej, przeznaczone jest do realizacji celów przedmiotów obejmujących rozwijanie umiejętności praktycznych oraz kompetencji zawodowych, rzadko przedmiotów kształcenia ogólnego.

Koncepcja i strategia programów kształtowania umiejętności życiowych ulegały ewolucji: od tradycyjnej oświaty zdrowotnej (koncentracja na przekazywaniu informacji i uświadamianiu negatywnych skutków), przez edukację afektywną, podejście psychospołeczne, aż do podejścia poznawczo-behawioralnego.

Wzrastająca w zatrważającym tempie w ostatnich dekadach liczba i różnorodność patologii społecznych i zachowań dewiacyjnych wśród dzieci

²⁰ D. Skulicz, *Zadania edukacji zdrowotnej w szkole w promowaniu zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży*, [w:] *Praktyki edukacyjne w środowisku społeczno-wychowawczym. Badania – inspiracje – problemy*, red. M. Kamińska, I. Szczęsna, Ł. Bartosiak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 519–533.

i młodzieży spowodowała intensyfikację działań w zakresie konstruowania programów profilaktycznych, w tym programów kształtowania umiejętności życiowych oraz programów terapeutycznych. Najogólniej rzecz ujmując, przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać m.in. w intensyfikacji zagrożeń w środowisku życia.

Metodologiczne aspekty kształtowania i rozwijania umiejętności życiowych dzieci w toku realizacji zadań zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej

Źródłem koncepcji kształtowania umiejętności życiowych jest metoda warsztatowa wypracowana w latach 70. XX wieku przez psychologów amerykańskich. Opracowane przez nich warsztaty o nazwie *Skills streaming* skierowane były do osób osadzonych, odizolowanych przez długie lata od społeczeństwa. Warsztaty miały na celu kształtowanie/rozwijanie umiejętności społecznych, głównie umiejętności komunikowania się, szukania pomocy oraz pokonywania zagrożeń w środowisku życia²¹. Wymieniona metoda stanowi fundament rozwijającej się od lat 80. metody warsztatowej *Life skills*, czyli kształtowania umiejętności życiowych.

Metodyka kształtowania umiejętności życiowych opiera się w pierwszej kolejności na pogłębionej refleksji specjalistów w dziedzinie medycyny, psychologii i pedagogiki zajmujących się nauką o zdrowiu (waleologią), a w konsekwencji i edukacją zdrowotną. Wybitną postacią w tej dziedzinie jest Woynarowska, która w jednej ze swoich publikacji wyraziła pogląd, iż

Nowym elementem koncepcji proponowanej przez WHO, jest włączenie edukacji w zakresie umiejętności życiowych do podstawowych zadań szkoły, jako ważnego elementu całego jej programu, powiązanego z codziennym życiem szkoły. Określa się to jako podejście ukierunkowane na rozwijanie umiejętności życiowych (ang. *life skills approach*). Oznacza ono interakcyjny proces nauczania i uczenia się, który polega na zdobywaniu wiedzy, kształtowaniu postaw i umiejętności, dzięki którym młody człowiek bierze większą odpowiedzialność za swoje życie [...]. Podejście to można opisać jako dobrą metodologię edukacyjną [...] zachowującą równowagę między trzema komponentami: wiedza – postawy i wartości – umiejętności²².

Woynarowska w swoich rozważaniach nie odnosi się do konkretnych badań, których przedmiotem jest kształtowanie umiejętności życiowych, stwierdza jednak, iż „Wyniki wielu badań wskazują, że efektem programów rozwijania

²¹ Metoda *skills streaming* omówiona jest wraz z przykładami warsztatów m.in. w E. McGinnis, A.P. Goldstein, *Skillstreaming. Kształtowanie umiejętności ucznia*, tłum. K. Piechowiak, W. Czajer, Katolicka Fundacja Pomocy Osobom Uzależnionym i Dzieciom „KARAN” w Warszawie, Warszawa 2001.

²² B. Woynarowska, *Kształtowanie umiejętności*, s. 3, <https://psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/155-ksztaltowanie-umiejtnosci.pdf> [dostęp: 18.07.2025].

umiejętności życiowych jest lepsze funkcjonowanie dzieci i młodzieży w szkole”²³. Należy jednak bardzo mocno podkreślić, że są to badania diagnostyczne oparte z jednej strony na obserwacji zachowań i działań dzieci w toku procesów edukacyjnych, w których wykorzystywany jest najpopularniejszy zestaw umiejętności życiowych, a z drugiej strony na wywiadach/ankietach przeprowadzonych wśród nauczycieli i rodziców, na podstawie których otrzymujemy informacje o umiejętnościach życiowych dzieci tym trafniejsze, im większa jest wiedza dorosłych o tych umiejętnościach, ale także odniesienie się do własnych umiejętności tak, jak rozumie je respondent.

W przedstawionych okolicznościach zasadne jest stwierdzenie, że zaprojektowane i zrealizowane przez Aksman badania eksperymentalne są unikatowe w skali badań pedagogicznych w naszym kraju. Warto zatem przedstawić pokrótce założenia metodologiczne zrealizowanych badań. Podstawę projektu badawczego stanowią prace z dziedziny metodologii badań Janusza Gniteckiego i Stanisława Palki obejmujące podstawy metodologiczne pedagogicznych badań empirycznych. Znaczącą część metodologii badań stanowi kilkanaście publikacji opisujących i zawierających narzędzia badawcze, które zastosowano w badaniach umiejętności życiowych dzieci, ale i ich postaw twórczych oraz umiejętności plastycznych. Zaprezentowane zostały także podręczniki i płyty CD z materiałami merytorycznymi dla klas I–III do wykorzystania w toku realizacji innowacyjnego programu NSE w klasach eksperymentalnych.

Badania prowadzone były metodą eksperymentu w warunkach naturalnych. Były to badania podłużne trwające 3 lata w 12 szkołach podstawowych, w latach 2015, 2016, 2017 i 2018. Nauczyciele realizowali model w oparciu o powstające sukcesywnie podręczniki do edukacji plastycznej dla klasy I, II i III. W trakcie eksperymentu powstały także trzy filmy instruktażowe po klasie I, II i III oraz film podsumowujący czas eksperymentu, na bazie pracy pedagogicznej prowadzonej w jednej z wybranych klas eksperymentalnych²⁴.

Projekt badawczy oraz jego realizacja zostały opisane z największą dbałością, a nade wszystko profesjonalizmem autorki w wykorzystaniu metodologicznych podstaw badań diagnostycznych i eksperymentalnych. Rozdział metodologiczny monografii zwieńczony jest prezentacją organizacji badań eksperymentalnych nad wpływem modelu NSE na kształtowanie umiejętności życiowych dzieci w młodszym wieku szkolnym i kończy go informacja o zastosowanych metodach statystycznych.

Studia nad treścią i strukturą rozdziału metodologicznego nasuwają refleksję nad funkcją edukacyjną tego opracowania. Nie ma wątpliwości, że jest to nie tylko przykład, ale również model konstruktu metodologicznego, który z powodzeniem powinien być wykorzystany w kształceniu studentek i studentów

²³ *Ibidem*.

²⁴ J. Aksman, *op. cit.*, s. 43; zob. też informacje na s. 44 i 45.

pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej w dziedzinie metodologii badań pedagogicznych.

Część III monografii zatytułowana *Wpływ realizacji innowacyjnego modelu edukacji plastycznej Nauka – Sztuka – Edukacja na kształtowanie umiejętności życiowych dzieci w klasach I–III szkoły podstawowej* obejmuje rozdział IV, w którym na podstawie wyników przeprowadzonych badań przedstawiony został wpływ działań edukacyjnych realizowanych przez nauczycieli zgodnie z projektem obejmującym model NSE na kształtowanie umiejętności interpersonalnych, umiejętności dla budowania samoświadomości, podejmowania decyzji oraz radzenia sobie ze stresem i kierowania nim. I tak w zakresie zdolności interpersonalnych przedstawiono wyniki badań dotyczące relacji „ja wobec innych”, „inni wobec mnie”, relacje w sytuacjach szkolnych i sytuacjach pozaszkolnych.

Badania w grupach eksperymentalnych i kontrolnych przeprowadzono po każdym roku realizacji modelu. Wyniki opracowane zostały statystycznie tak, aby była możliwość prezentowania istotnych zależności pomiędzy zmiennymi. W zakresie umiejętności budowania samoświadomości u dzieci diagnoza dotyczyła samooceny i pozytywnego myślenia jako nadziei podstawowej. Kolejno, po poszczególnych etapach realizacji modelu, diagnozowano umiejętność podejmowania decyzji u dzieci w aspekcie krytycznego i twórczego myślenia oraz skuteczności działania. Kolejna badana umiejętność to kierowanie stresem obejmujące samokontrolę i radzenie sobie z sytuacjami trudnymi – podejmowanie strategii negatywnych, takich jak unik, uleganie i agresja, oraz podejmowanie strategii pozytywnych, np. współpracy w grupie.

Po uzyskaniu i opracowaniu wyników badań odnoszących się do wymienionych umiejętności analizie statystycznej poddano zależności między: samooceną a relacjami interpersonalnymi, nadzieją a skutecznością działań, samooceną a współpracą oraz współpracą a postawą twórczą w grupach eksperymentalnych. Wszystkie określone związki zostały finalnie zweryfikowane pozytywnie jako istotne statystycznie. Obszerny rozdział metodologiczny kończy tabelaryczne zestawienie zależności pomiędzy zmiennymi na poszczególnych etapach badań oraz weryfikacja hipotez w odniesieniu do zmiennych zakłócających oraz zmiennej niezależnej, tj. płci²⁵.

Bogata dokumentacja zrealizowanego modelu NSE obejmuje *reportaż fotograficzny przebiegu eksperymentu*, a w nim *Wybrane prace plastyczne dzieci powstałe w trakcie realizacji 3-letniego innowacyjnego modelu edukacji plastycznej Nauka – Sztuka – Edukacja* (załącznik 1 w monografii)²⁶ oraz fotografie dzieci w działaniu i wyniki ich działalności plastycznej. Ta część zatytułowana jest *Praca indywidualna – umiejętności podejmowania decyzji i kształtowania własnej kreatywności* (załącznik 2)²⁷. Kolejne fotografie dokumentują *Pracę*

²⁵ *Ibidem*, s. 139–141.

²⁶ *Ibidem*, s. 143–211.

²⁷ *Ibidem*, s. 213–222.

w grupach – radzenie sobie i kierowanie stresem załącznik 3)²⁸. Ekspresywne fotografie przedstawiają dzieci w toku *Kształtowania umiejętności interpersonalnych na warsztatach plastycznych – niezbędna część warsztatów – afirmacja* (załącznik 4)²⁹. Ostatnią część stanowią *Autoportrety dzieci-uczestników innowacyjnego programu edukacji wczesnoszkolnej Nauka – Sztuka – Edukacja wraz z ich opinią o zajęciach*; opinia wkomponowana jest w obraz, któremu odręcznie napisane przez dzieci opinie nadają bardzo indywidualny charakter (załącznik 5)³⁰. Reportaż i zawarte w nim fotografie stanowią dokumentację badań, po której zamieszczono rozdział V *Weryfikacja hipotez*³¹. Wyniki przeprowadzonych badań, jak podkreśla autorka,

przyniosły możliwość ustosunkowania się do postawionych hipotez badawczych. Odpowiadając na hipotezę główną wskazać należy, iż Hg: Model „Nauka – Sztuka – Edukacja” wskutek jego trzyletniej, systematycznej realizacji w ramach programu edukacji wczesnoszkolnej: – w pozytywny sposób wpłynął na rozwój umiejętności interpersonalnych u dzieci (H1)³².

Sformułowano pięć hipotez i wszystkie zostały zweryfikowane pozytywnie, co nie zmienia faktu, że relacje pomiędzy zmiennymi w wyniku analizy statystycznej określono jako silne, ale też umiarkowane. Taka umiarkowana korelacja stwierdzona została pomiędzy samooceną dziecka a współpracą z rówieśnikami, a także pomiędzy współpracą dziecka a jego postawą twórczą. Należy jednak podkreślić, że na poszczególnych etapach badań siła związku między zmiennymi uwarunkowana była czasem realizacji programu, co wydaje się oczywiste. Umiejętności życiowe rozwijały się wraz z rozwojem programu obejmującym ich kształtowanie w toku rozwijania umiejętności i zdolności plastycznych wszystkich dzieci objętych badaniami eksperymentalnymi.

Szczególnie wartościowe w eksperymentalnej realizacji całego modelu jest udowodnienie, że kształtowanie i rozwijanie umiejętności życiowych dzieci w młodszy wiek szkolny, które do tej pory stanowiły fundament edukacji zdrowotnej, należy wkomponować w program zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej, ale w pierwszej kolejności w kształcenie nauczycieli pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej w zakresie metodyki zintegrowanej edukacji (we wszystkich aspektach integracji). Przeprowadzone przez Aksman badania nie tylko wzbogaciły metodologię badań pedagogicznych, ale dzięki pozytywnej weryfikacji hipotez wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły na sformułowanie występujących prawidłowości w relacjach pomiędzy zmiennymi. Można również przypuszczać, że kolejne badania nad realizacją modelu NSE, gdyby

²⁸ *Ibidem*, s. 223–230.

²⁹ *Ibidem*, s. 231–240.

³⁰ *Ibidem*, s. 241–252.

³¹ *Ibidem*, s. 253–264.

³² *Ibidem*, s. 253.

był on w edukacji wczesnoszkolnej rzeczywiście realizowany, otworzyłyby możliwości formułowania praw w odniesieniu do zależności między zmiennymi, a finalnie rozbudowania teoretycznych założeń kształtowania i rozwijania umiejętności życiowych dzieci, co może mieć istotne znaczenie dla konstruowania programów zarówno edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej oraz szkolnej, jak i programów profilaktycznych i terapeutycznych.

Podsumowanie

Kondycja społeczna i emocjonalna członków społeczności, w których żyjemy sprawia, że należy w szczególny sposób w procesach edukacyjnych zadbać o kształtowanie umiejętności i kompetencji samodzielnego dokonywania wyborów, podejmowania decyzji, radzenia sobie w sytuacjach trudnych, komunikowania się. U podstaw tych umiejętności odnajdujemy umiejętności interpersonalne, o których kształtowanie należy zadbać w sposób szczególny. W publikacjach obejmujących zagadnienia formowania umiejętności dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym, w opracowaniach metodycznych, w poradnikach zarówno dla nauczycieli, jak i rodziców dotyczących tego, jak pracować z dziećmi w toku ich edukacji, ale również w podręcznikach ćwiczeniowych dla dzieci w młodszym wieku szkolnym, w natłoku różnorodnych umiejętności kształtowanych na tym etapie rozwoju w znikomym zakresie odnajdujemy umiejętności życiowe. Najczęściej są to umiejętności współpracy i współdziałania w toku realizacji zadań edukacyjnych, które są również wykorzystywane w trakcie gier i zabaw, jako forma metod aktywnych. Niedostatki w zakresie edukacji zdrowotnej w podstawach programowych sprawiają, że najczęściej realizowane tematy w tej dziedzinie to bezpieczeństwo, higiena osobista (już nie koniecznie otoczenia) oraz zdrowe odżywianie. Pozostałe tematy, a jest ich jeszcze kilka, są marginalizowane albo realizowane niesystematycznie i powierzchownie. W tych okolicznościach można powiedzieć, że jaka edukacja zdrowotna, takie umiejętności życiowe dzieci. Sytuację zdecydowanie pogarsza systematyczne, spontaniczne i często niekontrolowane przez rodziców korzystanie przez dzieci z urządzeń cyfrowych, ale właśnie nie kto inny jak rodzice dają w tym obszarze swoich działań przykład.

Powróćmy zatem do rozwijania umiejętności życiowych dzieci. Wypracowany model NSE edukacji plastycznej dzieci zdolnych nie tylko rozwinął się przez kilkanaście lat, ale dzięki zrealizowanym przez Joannę Aksman badaniom eksperymentalnym rozwija się nadal. Prace z wykorzystaniem programu kształtowania i rozwijania umiejętności życiowy dzieci w toku ich działalności plastycznej są kontynuowane we wszystkich szkołach, które były objęte badaniami, u podstaw których znajduje się realizacja modelu NSE. Również w toku kształcenia w Uniwersytecie Andrzeja Frycza Modrzewskiego przyszłych

nauczycieli pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej zarówno w zakresie kursów obejmujących edukację zdrowotną, aktywne metody pracy z dziećmi, jak i metodykę zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej – studentki i studenci nie tylko uczą się, ale również konstruują autorskie programy kształtowania umiejętności życiowych dzieci. Należy tutaj podkreślić, że działalność edukacyjna niewątpliwie związana jest z twórczością naukową nauczycieli akademickich projektujących i realizujących wymienione kursy w toku kształcenia studentów również i innych kierunków pedagogicznych w UAFM, nie tylko pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Bibliografia

- Aksman J., *Kształtowanie umiejętności życiowych uczniów klas początkowych: w toku innowacyjnych warsztatów plastycznych Nauka – Sztuka – Edukacja na przykładzie badań eksperymentalnych*, Societas Vistulana, Kraków 2021.
- Aksman J., Pułka J., Kordek P., *Nauka – Sztuka – Edukacja: opracowanie i upowszechnianie Innowacyjnego Modelu diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie. Raport zawierający wnioski i rekomendacje dotyczące dalszego wdrażania i upowszechniania modelu*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013.
- McGinnis E., Goldstein A.P., *Skillstreaming. Kształtowanie umiejętności ucznia*, tłum. K. Piechowiak, W. Czajer, Katolicka Fundacja Pomocy Osobom Uzależnionym i Dzieciom „KARAN” w Warszawie, Warszawa 2001.
- Nauka – Sztuka – Edukacja. Innowacyjny model diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie*, red. J. Aksman, Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2013.
- Popek S., *Psychologia twórczości plastycznej*, Impuls, Kraków 2010.
- Skulicz D., *Autorskie programy kształtowania postaw twórczych oraz rozwijania zdolności i uzdolnień dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym*, „Państwo i Społeczeństwo” 2023, nr 2, s. 79–103.
- Skulicz D., *Droga do autorskiego programu edukacji zdrowotnej*, [w:] *Zdrowie w edukacji elementarnej. Wprowadzenie do konstruowania programów autorskich*, red. D. Skulicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, s. 103–133.
- Skulicz D., *Zadania edukacji zdrowotnej w szkole w promowaniu zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży*, [w:] *Praktyki edukacyjne w środowisku społeczno-wychowawczym. Badania – inspiracje – problemy*, red. M. Kamińska, I. Szczęsna, Ł. Bartosiak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 519–533.
- Szuścik U., *Twórcza aktywność dziecka w świetle wybranych koncepcji psychologii i pedagogiki twórczości*, [w:] *Poza paradygmaty. Pedagogika wielostronna. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Lewowickiemu*, red. E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta, t. 1, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 552–578.

- Woynarowska B., *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Woynarowska B., *Kształtowanie umiejętności*, s. 1–6, <https://psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/155-ksztaltowanie-umiejetnosci.pdf> [dostęp: 18.07.2025].
- Woynarowska B., *Podejście ukierunkowane na rozwijanie umiejętności życiowych i możliwości jego wykorzystania w edukacji zdrowotnej*, [w:] *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania. Materiały z konferencji naukowej, Kamień Śląski 25–26 września 2000 r.*, red. B. Woynarowska, M. Kapica, Krajowy Ośrodek Wsparcia Edukacji Zdrowotnej, Warszawa 2001, s. 101–108.